הרב נפתלי בר־אילן

בין הורים למחנכים

שאלה: לפני זמן מה קבלתי הודעה המתייחסת להתנהגותו של בני בבית־הילדים. הודעה דומה קבלו גם יתר ההורים, אשר להם בנים בבית־ילדים זה, והעתקים נשלחו למטפלת, לרכז ועדת החנוך ולמזכיר־פנים. מה מערכת היחסים — ע"פ ההלכה — בין ההורים למחנכים, בחינוך הילדים?

תשובה: המשנה במסכת אבות קובעת: "בן שלש עשרה למצוות"[1]. עד גיל שלש עשרה לבנים ושתים עשרה לבנות מקיימים הילדים מצוות כדי ללמוד פרטי הלכותיהן, להתרגל לשמור ולעשות, וכן כדי להתחנך ברוח התורה וליראת שמים. מגיל מצוות ואילך הם חייבים לשמור על מצוות ומקבלים שכר ועונש ככל אדם מבוגר מישראל[2]. אחריות ההורים כלפי ילדם עד גיל מצוות מתבטאת במצות חינוך ואילו אחריותם לילדם מגיל מצוות ואילך, מתבטאת במצוות תוכחה.[3]

מצות חינוך מוטלת על ההורים דוקא[4]. מצות תוכחה, לעומת זאת, מוטלת על כל אחד ואחד מישראל שיש בידו להוכיח, וסביר שתוכחתו תתקבל.[5]

אדם מוכן לקבל תוכחה מאנשים שהוא מכבדם, אוהבם או ירא מפניהם[6]. בדרך כלל מערכת היחסים בין הורים וילדיהם היא כזו שילדים יקבלו את תוכחת הוריהם מתוך כבוד, אהבה ויראה. משום כך הופנה המכתב הנ"ל, בראש וראשונה, להורים.

1 אבות, ה, כא.

2 אין זה המקום לדון בפרוטרוט בענין זה.

3 עי' במ"ב רכה אות ז'.

4 עיקר מצות חינוך מוטלת על האב ויש הסוברים שגם על האם. ועי' בשל"ה, שער האותיות, אות דרך ארץ (דף סד, א), ש"הנשים מצוות על תוכחת בניהם כמו האבות, ויותר מהם, שהן פנויות ומצויות יותר בבית", [וע' בשו"ע או"ח סי' שמ"ג במ"ב ס"ק ב'. — הערת העורך].

5 בדרך כלל סביר שהתוכחה תתקבל. ואם ברור למעלה מכל ספק שהתוכחה לא תתקבל, עי' בשו"ע או"ח סי' תר"ח, ב.

6 עי' בספר החינוך, מצוה צה, "שאין מלמד מוסר אלא האוהב". ועל החובה המיוחדת להפריש מאיסור מי שתחת רשותו, עי' בספר תרומת הדשן, סימן ריח, ואכמ"ל.

גם במקרה שלהורים עצמם אין משום מה אפשרות או יכולת להוכיח את ילדם ולהשפיע עליו לאלתר, עליהם לדעת על התנהגותו. יש להניח שבמוקדם או במאוחר עשוי להווצר מצב של קירוב לבבות בו יוכלו ההורים להשפיע על ילדיהם והילדים יקבלו אז את תוכחת הוריהם ביתר הבנה. לבד מזאת, מסתבר כי ההורים יודעים מי מבין חבריו, מדריכיו, מוריו וכד׳ מסוגל להשפיע על ילדם, ועל ההורים מוטל למצוא דרך להפעיל את האדם המתאים. אותו אדם, מצוה עליו לשתף פעולה, שהרי מצות תוכחה מוטלת על כל אדם מישראל. מאותה סיבה נשלח המכתב גם למטפלת, למרכזת ועדת חינוך ולמזכיר הפנים, אשר עליהם מוטלת מצות תוכחה במיוחד, בתוקף תפקידם בחברה, לאור הסיכוי הסביר שהילדים ישמעו לנציגי הצבור הפונים אליהם.

כללו של דבר, אין להתנער מאחריות הנובעת ממצות תוכחה בכח התארגנות או הסכמים חברתיים[7]. אי לכך, לא יתכן — בשאלה שלפנינו — שמי שתוכחתו עשויה להועיל, ישתמט מקיום המצוה בטענה שאחרים נתמנו לתפקיד שבמסגרתו הם חייבים לקיימה בעבורו.

כיוצא בזה, אדם שעני פנה אליו, באופן אישי, וביקש ממנו צדקה, מצות העשה לתת צדקה לעניים מחייבת אותו להענות לבקשה. בדומה לכך, לגבי מצות צדקה חייב עשיר לתת לעני הפונה אליו, ואל לו להפנות את העני אל אחרים, על כן חבר קבוצה שפנו אליו, חייב אף הוא לתת צדקה ואינו יכול לפטור את עצמו בטענה שמוסדות הקבוצה מקיימים מצות צדקה בשם כלל החברים[8]. עליו להשתדל לתת כפי יכולתו לאותו עני שפנה אליו אישית. ואם אין לו כל אפשרות לכך, חייב לפנות למוסדות הקבוצה בדרישה להענות לפונה, ולדאוג ולוודא שהמצווה המוטלת עליו אכן קוימה.

> והנה... סוברים שמצות תוכחה לא נצטוו רק הרבנים והדרשנים, אבל באמת הוא טעות, כי היא מצוה על כל ישראל... שיראה בחבירו דבר מגונה חייב להוכיחו. והעיקר שצריך המוכיח לכלול את עצמו גם כן בכלל, כי אי אפשר שהמוכיח יהי נקי...
>
> ״רוח חיים״ לר׳ חיים מולוז׳ין, אבות ב, א

7 בשאלה זו דנו בענין שביתות מורים ועי׳ בשו״ת תשב״ץ.

8 והנה נראה שחבר קבוץ שאין לו כסף, אינו יכול לקיים מצוה שבממון והרי הוא אנוס באותה שעה. אך לאידך גיסא, חבר הקבוץ מקבל את הצרכים היום־יומיים שלו ביד רחבה, ונמצא שהוא עצמו הכניס את עצמו למצב בו לא יהא בידו סיפק לתת לעניים אך הוא עצמו יוכל לחיות ברווחה. והפתרון לכך לקבוע סכום כסף מיוחד שיעמוד למטרות מעין אלה וגדל הסכום יהא ״צמוד״ להוצאות הצרכניות.